

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi
X. cilt, 3-4. sayıdan ayırışım (Extrait: Tome X. No. 3-4)

Doç. Dr. Muhaddere ÖZERDİM

ÇİN KAYNAKLARINA GÖRE
ÇİN TÜRKİSTANI'NIN ŞEHİRLERİ

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ.— ANKARA

1 9 5 2

ÇİN KAYNAKLARINA GÖRE ÇİN TÜRKİSTANI'NIN ŞEHİRLERİ

Doç. Dr. Muhaddere ÖZERDİM

Uygur'ların parlak medeniyet merkezlerinden biri de Turfan şehridir, Tarfan : T'u-lu-fan, Kao-ch'ang :

Han sülâlesi (m. ö. 206 - m. s. 220) analleri bu günkü Turfan şehrinin bulunduğu yerde Ch'e-shih adında bir kiralıktan bahsederler¹.

Batı Chin (m. s. 265-316) ve sonra Kuzey Wei (T'o-pa) ve Sui (581-618) sülâleleri zamanında bu yere Kao-ch'ang-Kıralığı adı verilirdi. Wei'ler zamanında Juan Juan'ların idaresinde idi².

T'ang hanedanı (618-906) zamanında, o zamana kadar kuvvetli bir kiralık olan Kao-ch'ang devleti ortadan kaldırıldı, ve Çin'e tabi bir bölge olarak Hsi-chou adını aldı³.

Sung sülâlesi zamanında (960-1280) tekrar Kao-ch'ang adını aldı ve Uygur'ların hâkimiyetine geçti. Bu zamanda Çin'e haraç getiriyordu. Çinli erden WanYen-te elçi olarak buraya gelmiştir. Sung sülâlesinin son devirlerinde Bu memlekete "Uygur'ların yerleştikleri bölgeler" olması dolayısıyla, "Hui-ho-erh" adı verildi⁴.

Moğol hanedanı zamanında (1280-1368) burada askeri koloniler tesis edildi ve Çağatay'ın idaresine verildi. Moğolların son devirlerinde Kao-ch'ang bölgesi, Liu-ch'eng, Tu-lu-fan (Turfan) ve Huo-chou (Ateş şehir Karahoco) adlarıyla üç kısma ayrıldı⁵.

¹ Turfan ve Huo-chou (Ha-la-huo-che) şehirleri, her ikisi de eski Ch'e-shih kiralığının sınırları içinde bulunduğundan, her ikisi de tarihî devirlerde aynı adı almış olduklarından ayrı ayrı bahsetmek lüzumunu görmedim. (Mukayese' ediniz, Mediaeval researches, c. II, s. 186-189).

Chien Han Shu : 96 A, s. 1 b - 2ab.

Hou Han Shu : 118, s. 1b-2ab.

² Ta Ch'ing i-tung-chih : 191, bh. 522, s. 1 a.

Hsin-chiang Chien Chih : c. 2, s. 1a.

Wei devleti vakayinamelerinde Ch'e-shih Kıralığı olarak geçer, Wei Shu : 102, s. 6 b-7a.

³ Chiu T'ang Shu : 198, s. 1b-2ab.

T'ang Shu : 221 A, s. 8-11 ab.

Ta Ch'ing i-tung-chih : 191, bh. 522, s. 1a.

⁴ Sung Shih : 490, s. 7b-11ab.

Ta Ch'ing i-tung-chih : 191, bh. 522, s. 1a.

Hsin-chiang Chien Chih : c. 2, s. 1b.

⁵ Hsin-chiang Chien Chih : c. 2, s. 2a.

Moğol devri vakayinamelerinde (Yuan Shih, 63, s. 31) "Ha-la-huo-che" olarak geçer.

Ming sülâlesi zamanında (1368-1644) önce Huo-chou, daha sonraları da T'u-lu-fan denildi. Kuvvetli bir kiralıktı. Bir çok defalar Hami, Kaşgar, Hotan ile birlikte Çin'e haraç getirmiştir ⁶.

Mançu hanedanı devrinde (1644-1912), önceleri yine Çin'e haraç getiriyordu, Ch'ien-lung zamanında Çinin idaresine geçti ⁷.

Turfan şehri bu gün de Çin'e tabi Çin Türkistanı'nın T'u-lu-fan adıyla ikinci derecedeki vilâyetlerinden biridir. Biri Müslümanlara, diğeri Çinlilere ait olmak üzere iki şehirden müteşekkildir. Su kuyuları pek çoktur. Buradaki dağların rengi kırmızı olduğu için Moğol devrinde bu bölgeye "Ateş Şehri" (Huo-chou) denilmiştir. Memleket zengin ve güzeldir. Meyveleri ve bilhassa dut, üzüm, elmaları pek meşhurdur. Pamuk ve buğday iyi yetişir ⁸.

Halkı doğru sözlü ve anlayışlı kimselerdir. Altun, gümüş ve bakırdan eşya yapmakta çok mahirdirler, Yeşim taşı gayet iyi işlerle. Erkekler ata binmekte ve okçulukta çok mahirdirler. Müziği çok severler. Sekiz türlü müzik aletleri vardır. Bunların bir kısmı dört telli, bir kısmı da flütür. İki çeşit davul vardır. Zenginler at eti yerler. Kadınlar kürk ve ipekli kumaşlardan elbise giyerler. Sırma ve ipek işlemeli kumaşları çok güzeldir ⁹.

Fa Hsien ve Sung Yün Turfan'dan geçmedikleri için kitaplarında Turfan'a ait bir bahis bulamıyoruz. Hsüan Tsang'ın seyahatnamesinde de Turfan (Kao-ch'ang) hakkında bir kısım yoktur. Yalnız Chan Yüeh (o devrin nazırlarından biri) tarafından yazılan girişte, "Kao-ch'ang'ın eski bölgesinden sonra O-ki-ni (Karaşar) denilen memlekete varılır" deniliyor ¹⁰.

Diğer kaynaklardan da Turfan hakkında önemli bir bilgi yoktur. Büyük ticaret yolunun önemli bur durağı olan Hami, Hsi-yü'nin adeta bir anahtarıdır.

Hami : I-wu, I-chou ?

Hami, Han sülâlesi zamanında I-wu olarak biliniyordu. Hsiung-nu'ların elinde idi. Bu devirde ilk defa burası alınarak Hsi-yü ile (Batı memleketleri, Türkistan) temasa geçildi ¹¹.

Üç imparatorluk devrinde (m. s. 220-265) Hsien-pi'lere, Kuzey Wei sülâlesi zamanında Juan Juan'ların idaresine geçti ve I-wu adını aldı ¹².

⁶ Ming Shih : 329, s. 19 b 28 ab.

Hsin Chiang Chih : c. 2, s. 2 a.

⁷ Ta Ch'ing i-tung-chih 191, bh. 522, s. 1 ab.

Hsin-chiang Chih : c. 2, s. 2 ab.

⁸ Hsin-chiang Feng Wu : s. 57-58.

⁹ Hsin-chiang Chien Chih : c. 2, s. 4b-7ab.

¹⁰ Ta T'ang Hsi-yü Chi : c. 1, s. 5a.

(bk. S. Beal : Buddhist records of the Western world , s. 17, Chang Yüeh'nin giriş kısmı).

¹¹ Hou Han Shü : 118, s. 1 b-2 a ve 5b-6a.

T'ang sülâlesi zamanında Batı Tukyu'ların hakimiyeti altına girdi ve sonra Çin'e tabi oldu. Bu zamanda Hsi-chou (Batı I-chou) daha sonraları da sadece I-chou denildi ¹³.

Sung hanedanı zamanında yine I-chou olarak biliniyordu ve Uygur'ların hâkimiyeti altında idi ¹⁴.

Moğolların hâkimiyeti zamanında Kubilayın idaresi altında idi. Burada bir çok askerî koloniler tesis edilmişti. Bu devrin tarihlerinde Hami adı, umumiyetle Ha-mi-li olarak geçer ¹⁵.

Ming sülâlesi zamanında Hami zaman zaman Çin'e haraç getirmiştir ¹⁶.

Mançu sülâlesi zamanında yine Hami'nin müslüman şefleri Çine haraç getirmişlerdir. İmparator Ch'ien-lung devrinde Hami adıyla Çinin hâkimiyeti altına girdi ¹⁷.

Bu gün Hami Çin Türkistanı'nın ikinci derecedeki vilâyetlerinden biridir. Vilâyet biri eski, diğeri yeni olmak üzere iki şehirden müteşekkildir. Eski şehirde müslümanlar (Türkler) oturur, bunların ekserisi tüccardır. Yeni şehirde ise Çinliler, beyaz Ruslar, İranlılar yaşarlar ¹⁸.

Hacıların seyahatnamelerinde Hami hakkında bir bilgi yoktur. Hsüan Tsang buradan geçtiği halde kitabında buna yer vermemiştir. Yalnız biyografisinden Hami'den (Hami burada I-gu olarak geçiyor) geçtiğini anlıyoruz ¹⁹.

Eskiden Batıya giden meşhur Kuzey-Yolu üzerinde bulunan Uygur medeniyetinin önemli şehirlerinden biri Karaşardır.

Karaşar : Yen-chi, K'o-la-sha-erh :

Karaşar bölgesi Han devrinde Yen-chi olarak biliniyordu ²⁰.

Üç imparatorluk ve Kuzey-Wei ve Sui sülâleleri zamanında yine Yen-chi adını taşıyordu ve buralara Batı-Tukyu'lar hâkimdi ²¹.

¹³ Ta Ch'ing I-tung-chih : 191, bh. 521, s. 1 a.
Hsin-chien Chih : c. 2. s. 16b.

¹⁴ T'ang Shu : 221B. s. 14b.

Ta Ch'ing I-tung-chih : 191, bh. 521, s. 1b.

¹⁵ Sung Shih : 490, s. 12 ab (Uygur'lar bahsi).

Ta Ch'ing I-tung-chih : 191, bh. 521 s. 1b.

¹⁶ Yunan Shih : 122, s. 3b. (Pa-erh-mu-a-erh Te-tiching'in biyografisi bahsinde).

Ta Ch'ing-i-tung-chih : 191, 521, s. 1b.

¹⁷ Ming Shih : ch. 332, s. 16 a (Herat, yani Ha-lich bahsi).

¹⁸ Ta Ch'ing I-tung-chih : 191, bh. 521, s. 1 ab.

Hsian-chiang Chien Chih : c. 2. s. 17 a.

¹⁹ Hsin-chaing Feng Wu : s. 51-52.

²⁰ Hsüan Tsang'ın biyografisi için bk. s. Beal : Buddhist records from Western world, s. XIX.

²¹ Chien Han Shu : 96B, s. 14 ab.

Hou Han Shu : 118, s. 17 b-18a.

²² Wei Shu : 102, s. 7-8 ab.

Ta Ch'ing I-tung-chih : 191, bh. 523, s. 1a.

T'ang devrinde ise, Çinlilerin idaresi altına geçti. Yeni kurulmuş olan "Dört garnizon" dan biri oldu. Sonra da Tibetlilerin eline geçti ²².

Sung devrinde Yen-chi önce Uygur'ların, daha sonra da Kara-kıtayların (Hsi-liao hanedanı) hâkimiyet bölgesine dahil oldu ²³.

Yüan hanedanı (Moğollar) zamanında Uygur'ların elinde bulunan bu bölge Çağatay'ın idaresine verildi. Adına İ-lo-pa-la denildi. Bu devrin tarihlerinde İ-li-pa-li olarak geçer ²⁴.

Ming hanedanı zamanında Pa-shen-pa-li Bölgesi adını aldı. daha sonraları yine İ-lo-pa-la denildi. Ming tarihlerinde İ-li-pa-li olarak ayrıca bahsi geçmez, sadece Pei-shih-pa-li kısmında Yen-ch'i olarak bahsedilir ²⁵.

Mançu hanedanı zamanında Ch'ien-lung'un 24'üncü saltanat yılında buraları alındı. Eskidenberi müslümanların K'o-la-sha-erh (Karaşar) dedikleri eski şehrin yanında Çinliler için yeni bir şehir kuruldu. Böylece bu şehir ve civarına K'o-la-sha-erh denildi ²⁶.

Bu gün Çinliler Karaşar'a yine Yen-chi derler ve birinci derecede bir vilâyettir. Güzel atlarıyla meşhurdur ²⁷.

Muhtelif Çin kaynakları Karaşar hakkında şu bilgiyi verirler :

"Yen-chi, Ch'ang-an'dan (O zaman Çinin baş şehri idi) 73000 Li ötededir. Wu-sun'lara komşudur (Han Shu 96 B, s. 14 a). Hind yazılarına benzer yazıları vardır. Buda'ya inanırlar. Erkekler saçlarını kısa keserler. Şarap ve müziğe çok severler (Pei Shih : 97, S. 12 ab-13 a). Kadınlar ceket ve şalvar giyerler. Düğün Âdetleri Çinlilerin gibidir. İyi tüccardırlar, fakat hilekârdırlar (Chin Shu : 97, s. 12 a b). Suni sulama usulleri vardır. Toprak darı ve üzüm yetiştirmeğe çok elverişlidir (T'ang shu : 221 A, S. 17 a - 18 b). Ölülerini yakarlar. Matem yalnız 7 günüdür. Her yılın 8'inci ayında dinî bayramları vardır. İyi ipek böceği yetiştirirler. Deve, at, koyun beslerler. tarlaları bakımlıdır. Pirinç, buğday, darı ekerler (Chou Shu : 50, s. 10 b).

Budist hacılarından Fa Hsien'nin kitabında Karaşar Wu-i olarak geçiyor. Burada sadece "Halkın yabancılara karşı soğuk ve nezaketsiz davrandıklarından, Buda'ya inandıklarından, pek çok rahipleri olduğundan bahsediliyor" ²⁸.

²² Chiu Tang Shu : 19, s. 13b - 15 ab.

T'ang Shu : 221 A, s. 17-18 ab.

²³ Ta Ch'ing İ-tung-chih : 191, bh. 523, s. 1 b.

Hsian-chiang Chien Chih : c. 3, s. 20a.

²⁴ Yuan Shih : 63, s. 31a.

Ta Ch'ing-İ-tung-chih : 191, bh. 523, s. 1b.

²⁵ Ming Shih : 332, s. 10a.

Ta Ch'ing-i-tung-chih : 191, bh. 523, s. 1b.

²⁶ Ta Ch'ing İ-tung-chin : 191, bh. 523, s. 1b.

Hsin-chiang Chincen Chih : ccc. 3, s. 20b.

²⁷ Hsin-chiang Feng Wu : s. 58-59.

²⁸ Fa Hsien'in kitabında Karaşar bahsi için bakınız : S. Beal : Buddhist records of western world, s. XXIV-XXV.

Hsüan Tsang'ın seyahatnamesinde de enterasan hikâyelere rastlamıyoruz. Burada Karaşar'dan "A-ch'i-ni (O-ki-ni), eski talaffuzu Wu-ki)" olarak bahsediliyor. Bundan başka, "Halkın namuslu ve iyi olduğu, Budist oldukları, yazıların Hintlilerinkine benzediği, kırıllarının cesur fakat bilgisiz olduğu, altın, gümüş para kullandıkları, toprağın verimli olduğu, buğdayların, meyvelerin bol yetiştiği, pamuklu ve yünlü kumaşlardan elbiselerin giydikleri" anlatılır ²⁹.

Çin Türkistanı'nın bu günkü başkenti, Çinlilerin Ti-hua dedikleri Urumci'nin Uygur medeniyetinin de merkezi olması bakımından tarihî önemi büyüktür.

Urumci, Ti-hua : Wu-li-mu-chi (Beşbalık) :

Urumci bölgesi, Han sülâlesi zamanında P'u-lei denilen kırıllığın bulunduğu yerdirdi. O zamanlar burası Hsiung-nu'lara aitti. P'u-lei o devrde büyük bir kırıllıktı. Fakat kırılları Hsiung-nu'ların Shan-yü'sünü (Hakanı) kızdırdığı için taarruza uğradı ve parçalandı. Halkı da başka yerlere göç etti ³⁰.

Üç imparatorluk devrinde bu bölgeye P'u-lu denildi ³¹.

Kuzey Wei sülâlesi zamanında bu bölge Kao-ch'e'lerin idaresi altına geçti ³².

Sui hanedanı zamanında Batı-Tukyu'ların ve T'ieh-le'lerin idaresi altında bulunuyordu ³³.

T'ang sülâlesinin ilk devirlerinde Çin'e tabi Hsi-chou'nun (Batı bölgeleri) P'u-lei adını taşıyan bir vilâyeti, daha sonraları da Pei-t'ing Ta-tu-fu (Pei-t'ing Umumi valiliği) oldu ³⁴.

Sung sülâlesi zamanında Pei-t'ing-adiyle Kao-ch'ang kırıllığına tabi bir şehir oldu. Daha sonraları da Kara-kıtayların hâkimiyetine geçti ³⁵.

Moğol hanedanı devrinde Uygur devletine aitti. Uygur'lar buraya Pie-shih-pa-li (Beşbalık - Beş Şehir) diyorlardı. Bu devrin tarihlerinde de Pie-shih-pa-li olarak geçer ³⁶.

Ming sülâlesi zamanında imparator Hung-wu (1368-1399) devrinde Semerkand (Sa-ma-erh-kan) ile birlikte Çin'e haraç getirmişti. Bu devrde de Pie-shih-pa-li olarak biliniyordu ³⁷.

Mançu sülâlesi zamanında Sungaria bölgesi alındığı zaman Urumci (bu kelime Sungaria dilinde bir kalimedir) Çinliler tarafından tanınmış

²⁹ Ta T'ang Hsi-yü Chi : c. 1, s. 5 ab.

S. Beal : Buddhist records of the western world. s. 17-18.

³⁰ Chien Han Shu : 96 B. s. 15b. Hou Han Shu : 118. s. 18ab.

³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ Ta Ch'ing I-tung-chih : 191, bh. 520. s. 1 ab. ve (bakınız T'ang Shu : 217 B. s. 5b).

Hsin-chiang Chien Chih : c. 1. s. 15a-17ab.

³⁶ Yuan Shih : 124 : s. 5 a ve 63. s. 31 a.

Ta Ch'ing I-tung-chih : 191, bh. 520, s. 1a.

Hsin-chiang Chien Chih : c. 1. s. 17b.

³⁷ Ming Shih : bh. 332. s. 19 b-10 a.

oldu. Ch'ien-lung'un 38'inci saltanat yılında bu bölgenin bir kaç Li ötesinde yeni bir şehir kuruldu ve Ti-hua adını aldı ³⁸.

Cumhuriyet devrinde burası birinci derecede bir vilayet oldu. Çinliler Ti-hua, Türkler Urumci (Çince transkripsiyonuna göre Wu-lu-mu-chi) derler. Burada eski devirlerden kalma bir mabet bulunduğu için "Hung-miao-tzu" da denir. Halkın çoğu müslümandır ³⁹.

Budist hacıları buradan geçmedikleri için seyahatnamelerinde bu şehir hakkında bir bilgi bulamıyoruz.

Sung hanedanı zamanında, 981 tarihinde Kao-ch'ang'a (Karahoca - Turfan) gönderilen Çin elçisi Wan Yen-te, seyahat raporunda bu yerden Pei-t'ing olarak bahsediyor. Ve "K'ao-ch'ang'dan onbeş günlük mesafede bulunduğunu ve kıralın yazlık ikâmetgâhı olduğunu" anlatıyor ⁴⁰.

Cengiz Han zamanında 1218 de Moğol ordularıyla Türkistan'a gönderilen Yeh-lü Ch'u-ts'ai seyahatnamesinde bu yerden, "Uygur'ların (Hui-ho'ların) şehri Pieh-shih-pa-li" diye bahseder ⁴¹.

1220 tarihinde daveti üzerine Cengiz Han'ı görmeğe giden Taoist bilgin Ch'ang Ch'un, Hsi Yü Chi adlı kitabında bu yerden "Beşbalık" (İngilizce yazılışına göre Becshbalıg) olarak bahsediyor ⁴².

Görülüyor ki, Urumci şehri diğer şehirler gibi eski devirlerden bu güne kadar muhtelif adlar almıştır. T'ang devrinde Pei-t'ing, daha sonraları Pie-shih-pa-li (Beşbalık) olarak geçen bu şehir bu günkü Urumci (Ti-hua) şehrinden başka bir yer değildir ⁴³.

³⁸ Ta Ch'ing I-tung-chih : 191, bh. 520, s. 1b.

Hsin-chiang Chien Chih : c. 1, s. 18 1.

³⁹ Hsin-chiang Feng Wu : s. 53-54.

⁴⁰ Sung Shih : 490. s. 11a (Kao-ch'ang bahsi).

⁴¹ Eberhard : Türkistan seyahatnamesi, 29 sayılı Belleten, s. 138 ve Mediaeval researches : c. 11. s. 10.

⁴² Waley : The travel of an alchemist, s. 80.

Mediaeval researches : c. 1. s. 65-66 alt not 155-157 (Burada Bie-sz-ma olarak geçer).

⁴³ Beşbalık için bak. Mediaeval reserches, c. II. s. 29-30 ve c. I. s. 66 (ve alt not 157).

57

TÜRK EFSANELERİ ÜZERİNDE İNCELEMELER
UYGUR'LARIN MENŞE EFSANESİ
BAHAEDDİN ÖGEL

Türk efsaneleri, türkolojinin en ihmal edilmiş konularından biridir. Efsanelerin ilmi bir neşri yapılmadığı gibi, unsurları üzerinde yapılan çalışmalar da nadirdir. Bu etüdümüzde unsurları üzerinde duracağımız Uygurlar'ın menşe efsanesinin bulunduğu Çin metinleri, Bretschneider tarafından kısmen tercüme edilmişti¹. Bilâhare Marquart bunun Fars rivayetlerini de ortaya çıkarmış ve esaslı fikirler ortaya atmıştı². Cüveynî, Karabalgasun'da bulunan yazıtların okunmasıyla ortaya çıktığını söylüyor³. Çin kaynakları da, Turfan prenslerinin yazıtlarının verdikleri donelere göre rivayeti tespit ettiklerini kaydediyorlar⁴. Bu sebeple, her iki kaynak arasındaki menba birliği tespit edilmiş oluyor. Maalesef bu yazıtlar bugün ortadan kalkmış ve kaybolmuştur. Bu etüdümüzde, Uygurların ilk yerlerinin neresi olabileceğini ve Tula ile Selenga arasındaki yerle ne gibi münasebetleri bulunabileceğini tetkikle beraber, efsanenin belli başlı motiflerini de alarak, Çin kaynaklarındaki kayıtlara ve şamanizmdeki unsurlara göre kıymetlendirdik.

Uygurlar M. s. 605 den itibaren Selenga kenarlarında oturuyorlardı. Chiu T'ang-shu, Uygur boylarının bu sırada Sir Tarduş'ların kuzey hududunu teşkil ettiklerini de kaydetmektedir⁵. Bu zamanda Töles boyları dağılık olarak bulunuyorlar ve siyasi bir vahdetten mahrum bulunuyorlardı. T'ang-shu o zamanki durumu şöyle anlatıyor:

"T'ieh-lo'lar hep birlikte harekete geçerek (Göktürlere) isyan ettiler⁶. Ch'i-pi Ko-lêng'i İ-wu-ch'ên Mo-ho Kagan olarak tahta çıkardılar. T'an-han dağının kuzeyinde oturuyorlardı. Hsieh Yen-t'o İ-shih-po, Yeh-hsi Küçük Kagan oldu. Yen-mo dağının kuzeyinde oturuyordu⁷."

¹ Bretschneider, Medieval Researches, I, 254.

² Marquart, Guwaini's Bericht über die Bekehrung der Uiguren; Sitzungsher. der kön.-Preuss. Akad. der Wissensch. 1912, 485-502.

³ Tarih-i Cihangüşa, I, 40 v. d.

⁴ Bk. Cho-Keng-lu, 26, 12, Yüan-shih 122: s. 6427b-c W. Ruben, Die Erzählungen des Daemons (FFCommunications, No. 133, s. 250), b; Pelliot, A propos des Comans, J. A, 1920, 131.

⁵ Chiu T'ang-shu, 195: s. 3601.

⁶ Göktürk Kaganı Ch'u-lo, Töles boylarının şeflerini toplayarak hepsinin başını kestiriyor. Mevzubahs isyan bundan sonra çıkar, bk. Chiu T'ang-shu, 195: 3601a.

⁷ Tarduş'ların yerinin tespiti için bk. Bahaeddin Ögel, Sekellerin Ataları hakkında, Belleten No. 36, 473.

Kaynağımız, Tarduş'ların Göktürk'lere ilticasını anlattıktan sonra şöyle demektedir:

"Hui-ho, Pa-yeh-ku, A-tieh, T'ung-lo, Pu-ku ve Pai-hsi'ler Yü-tu chün dağında bulunuyorlardı. Doğuda Shih-pi (kagana) tabi oldular.."

Yen-mo dağının nerede bulunduğunu kat'i olarak bilmiyoruz. Yalnız T'an-han'ı da kat'i olarak Altay'da farzetmek ihtiyatlı bir hareket olmayacaktır⁸. Tarduş'ların bulunduğu yer, Töles boylarının güney hududunu teşkil ediyordu. Kuzeylerinde Tongra boyları vardır⁹. Aynı seviyede doğuğa doğru Pu-ku ve Bayırku, Telengüt boyları bulunur. Bütün bu Töles kavimlerinin kuzeyinde Uygurlar bulunur¹⁰. T'ang-shu'nun bir kaydına göre, Uygurlar Wu-kun yani, Orkun nehrinin kuzeyinde idiler. Doğularında bir ova, batılarında Ötüken, 700 li kuzeylerinde de Selenga nehri vardı¹¹. 605 ile 628 arasında Ötüken'de bulunuyorlar. Ötüken dağının yeri hakkında muhtelif fikirler vardır¹². Fakat bunların içinde Radloff'un, Hirth'le yaptığı şahsi konuşmalar sırasında, Tula ile Orkun nehrinin birleştiği yerdeki dağlar ile aynı olması ihtimalini ileri sürmesi, bizim buradaki tezimizi de destekliyeceğinden, bu tezi kabul etmek taraftarıyız¹³.

630 senelerine doğru, Uygurlar Tula nehri boylarına iniyorlar¹⁴. Bu iniş, Tarduş'ların hakimiyetini tamamen tanıdıktan sonra olur¹⁵. Zira bu sıralarda Sir Tarduşlar da güneye inmiş ve Tula'nın güneyindeki

⁸ T'an-han ile T'an-man dağı arasındaki münasebet hakkında fazla bir şey söyleyemeyeceğiz. T'an-man dağı Kırgız'ların güneyinde bulunuyordu (Wen-hsien t'ung-k'ao, 348: 2724 b.) Kırgız'lar ise Uygur'ların kuzey batısında idi. Bu duruma göre mevzu bahis dağ Uygurların batısında idi. Altay olması muhtemeldir. Hirth, Nachworte, 34 n. da Tarhan kelimesiyle birleştirerek Altay'la birleştirir. Chavannes'ın fikrine göre bu dağ Bogdo Ola olmalıdır: Documents, 303.

⁹ Chiu T'ang-shu, 199 B: 3617 d.

¹⁰ Bk. Bahaeddin Ögel, Sekeller, 473.

¹¹ Hsin T'ang-shu, 43 B; Chavannes, documents, 98. Tam Selenga üzerinde Fu-kuei adlı bir şehir de vardır. Böyle bir şehrin bulunması, Uygurların buldukları yerlerin yaşanamıyacak ve medeniyetten hali yerler olmadığını ispat eder.

¹² Bk. Hirth, Nachworte, 34 n.; Thomsen, Inscription, 152; Chavannes, Documents, 14, n. I; Bretschneider, I, 240, n. 604; Radloff, Das Kudatku Bilik, XXVI; Bunlardan hiç biri kat'i bir sonuca varamamıştır. En son ve en iyi etüd: Pelliot, Le mont Ötüken chez les anciens Turcs, T'P, 1929, 222, vd. Herhalde bu zamanda Uygur'ların Karakorum'a inmeleri imkânsızdı.

¹³ Bk. Hirth, aynı eser, 34; Uygurlar Ötüken'le Orhon ırmağı arasına ancak 745 den sonra, yani devlet kurduktan sonra gelirler: Chiu T'ang-shu, 195: 3601b; keza bk. Deveria, Inser. de l'Orkhon, XXXIV; Thomsen, Inser. 152, n. 32.

¹⁴ Chiu T'ang-shu'da bulunmayan bu kayıt Hsin T'ang-shu'da vardır bk. 217 B; T'ang-shu'nun Töles bahsında Tarduş'ların Tula güneyine indiklerinden bahsedilir. Bu zamanda Uygurlar Tarduş'lara tabi idiler.

¹⁵ Bu husus için bk. Hirth, Aynı eser, 133 vd.

Tu-wei-chien şehrine yerleşmişlerdi¹⁶. Göktürkler, güneylerinde bulunuyordu¹⁷.

Bu göç sırasında, Dokuz boyların hepsi Tula'nın güneyine inmişlerdi. Selenga boylarında daha pek çok Uygur vardı. Moço Kapagan 711-719 arasında Dokuz Oğuzları büyük çölün kuzeyinde¹⁸, 716 sırasında Tula üzerinde¹⁹, mağlup etmişti. Sonuncu harpte Moço, Töles oymaklarından Bayırkular tarafından öldürüldü.

Göktürk yazıtlarında Dokuz Oğuzlara karşı yapılan seferlerin hepsinde "Togu Bâhk" isimli bir şehirden bahsedilmektedir²⁰. Bu şehirle Sir Tarduş'ların merkezi olan Tu-wei-chien arasında bir münasebetin bulunması çok muhtemeldir. Birinci harp, Togu Bâhk'ta oluyor. Togla Irmağını yüzüp geçiyorlar²¹. Bu da bize gösterir ki, Kültegin zamanında Uygurlar Tula kenarlarında idiler. Bilge Han, Selenge'den aşağı iniyor. Ve Karagin Kısalta'da Dokuz Oğuzların evini basıyor. Bunun üzerine Uygur Eltebir'i doğuya kaçıyor²². Bu da bize Uygurların Tula üzerinde bulduklarını ve doğuya kaçmak imkânlarına sahip olduklarını gösterir²³.

Tula sözünün şumûlü oldukça karanlıktır. Selenga nehrine dökülen suyun adı ne idi? Orhon mu, yoksa Tula mı? Uygur efsanesi, Tula ile Selenga arasındaki bölgeden bahsediyor. Çin kaynağı da Selenga'nın bu koluna Tula demektedir. Yukarda Uygur'ların Tula'nın güneyine indiklerinden bahsedilmişti. Çin kaynaklarında görülen bu kayıt, herhalde güneyden kuzeye çıkan Tula'ya ait olmasa gerektir. Eğer Selenga'ya dökülen kol Orhon olsaydı, Çin kaynaklarının bunu

¹⁶ Chiu T'ang-shu, Töles bahsi; Wen-hsien T'ung-ka'o, 2698 b.c.

¹⁷ Göktürk - Tarduş münasebeti için bk. St. Julien, Documents historiques, J. A., 1864, 391-392.

¹⁸ Stanislas Julien, aynı eser, 457.

¹⁹ Bu zamanda Bayırku'lar bir nevi Uygur hegemonyasının başında idiler, Julien, 548.

²⁰ Thomsen'in fikrine göre, bu şehir Tula boylarında olmalıdır. (Inscriptions, 185, n. 95.)

²¹ Bu yüzüp geçme meselesi oldukça münakaşalıdır. Burada yüzen kimdir? Dokuz Oğuzlar mı, yoksa Göktürkler de var mı? Mamafih Thomsen'in Gramer bakımından yaptığı izah, cümlelerin yarısının silinmiş olmasına rağmen failin karşı taraf olduğunu göstermektedir (Thomsen, aynı yer.) Tu-wei-chien esas itibariyle bir dağ ismidir. Ordugâh, bu dağın eteğinde kurulmuştu. Çin devlet merkezinin 3300 li kuzeyinde idi, Doğularında Shih-wei'ler bulunduğuna göre, bugünkü Tula'nın doğusunda idiler. Batılarında Altay'lar varmış. Güneyleri ise Göktürkler'le muhat imiş (Chiu T'ang-shu, Töles bahsi.)

²² Thomsen, Inscr., II 35-37 ve 182 n. 102.

²³ Burada mevzu bahis olan Tula bugünkü olabilir. Yüan-ch'ao-pi-shih de Ong Han'ın Tula üzerinde bulunduğu kaydedilir: Haenisch transkripsiyonu, s. 16; Dr. Ahmed Temir tercümesi, s. 37. Orhon hakkındaki kayıtlar da daha ziyade esas batıdaki Orhon kastedilmektedir. Yüan-ch'ao, Dr. Ahmed Temir tercümesi, s. 119.

zikretmesi lâzımdı. Orhon kelimesi Göktürk kitabelerinde hemen hemen hiç geçmemektedir.

Moğolların gizli tarihinde bu iki nehrin arasındaki adaya Talun aral denmektedir²⁴. Fakat güneydeki kola Tula değil, Orhon denmektedir. Ve Moğolların gizli tarihine göre, burası bir nevi ada olarak kabul edilmektedir. Zira Aral, Moğolca'da Ada demektir. Cüveyni bu iki ırmağın kavuştuğu yere Kamlanca demektedir²⁵. Netice olarak yukardaki izahatımıza dayanarak şunu diyebiliriz ki, Uygurlar, başlangıçta menşe efsanesinin zikrettiği yerlerde oturuyorlardı.

Cüveyni diyor ki "iki ağacın arasında büyük ve yüce bir dağ zühur etti. Gökden o dağa bir nur indi. Dağ günden güne büyüdü. Uygur boyları bu acayip hali görüp şaşırıyorlardı. Edibane ve tevazu ile o dağa yaklaşır, dağdan musiki sesleri gibi güzel ve iç açıcı sesler duyarlardı. Her gece dağın çevresinde otuz adımlık bir dairede o nur parlardı. Hamillerin hamillerini vazetme zamanınca bu hal devam etti. Vakit gelince bir kapı açıldı, içinde kara çadıra benzer ayrı ayrı beş çadır vardı. Her birinde bir erkek çocuk oturmuştu²⁶."

Aynı efsanenin Çin kaynaklarında da mevcut olduğunu yukarda kaydetmiştik. Bu efsanedeki nur inme suretile doğma veya çocukların türemesi biraz daha resmileşerek Hitay devletinde görülmektedir. Bizim fikrimize göre bu bir Uygur tesiridir. Zira bu zamanda Kitan'lar kültürel bakımdan Çinlilerden ziyade Uygurlara bağlıydılar²⁷. Hitay

²⁴ Yüan-ch'ao-pi-shih şöyle diyor: «... edüge orxon selenge xoyarun jayura talxun arala...» Bu transkripsiyon bizim sistemimize göredir. Haenisch'inki için bk. s. 19. Türkçe tercümesi: s. 45. Paragraf 115 deki transkripsiyonu Haenisch, Orhan şeklinde yapıyor.

²⁵ Bu yer hakkında bir söz söyleyecek durumda değiliz, bk: Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa, c. I, 40 vd. Keza bk. Marquart, Guwaini's Bericht über die Bekehrung der Uiguren, SPAW, 1912, 485-502.

²⁶ Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa, I, 40-41; Bilindiği üzere, Tepegöz toprağı yarılması meydana çıkmıştı. Toprağın gittikçe şiştiği ve kazıldığı zamanda, bir çocuk bulunduğu görülüyor. (bk. W. Ruben, s. 244 ve Kitab-ı Dede Korkut 120 vd.) Bu münasebetle ilk olarak TEPEGÖZÜN MOGOL VARYANTI'nı da kaydedeceğiz. Yüan-ch'ao-pi-shi, şöyle diyor: «Duwa soxor manglai dumdadu gagça nüdütü gurban negürid gacara xaraxu bölege» yani «Duwa Soxor alınıan ortasındaki bir tek gözü ile üç günlük yolu görebiliyordu» (Türkçe terc. s. 4). Haenisch transkripsiyonuyla bizimki aynıdır.

²⁷ Hitay devletinde Hatun'un -bilhassa ilk imparatoriçenin- rolü fevkalâde idi. Bunun için bk. Liao-shih, 71=5822 d; Wieger, Textes Historiques, 1529; hususi bir ordusu bile vardı: Liao-shih, 35=5769 c; Bu derece radikal bir rolü olan imparatoriçe Shu-liu aslen bir UYGUR idi (Liao-shih 71=5822 d.) Her ne kadar ışık düşme suretile doğan imparatorlar Çinde de varsa da (imparator Wu-ti'nin annesinin rahmine güneş (Han-shu 97a, 3a), Ch'eng-ti'nin annesinin rahmine ay (Han-shu 97a, 3a), Ch'eng-ti'nin annesinin rahmine ay (Han-shu '98, 1b) girmiştir), biraz sonra bu zihniyetin şamanizmde büyük bir yeri olduğunu göstereceğiz. Hitay devleti Ortaasya Türk, Tunguz ve Çin sistemlerle meydana gelmişti. Prof. Wittfogel'

devletinin resmi vakayinamesi Liao-shih devleti, kurucusu olan Apao-chi'nin doğumunu şöyle anlatıyor.

"Annesi rüyasında, güneşin karnına düştüğünü görüyor ve bu suretle gebe kalıyor. Çocuk doğduğu zaman, o da ilâhi bir ışıkla aydınlanmış ve ortalığa hiç duyulmamış bir koku yayılmıştı. Vücudu üç yaşındaki bir çocuğunki kadardı. Kimsenin görmemesi için, yüzü bir madde ile sıvanmış şeyleri biliyordu. Solunda ve sağında ilâhi şahıslar olduğu ve bunların onu korudukları söyleniyordu. Süt dişlerinin henüz daha yeni dökülmesine rağmen devlet işleriyle uğraşıyordu. Devlet işlerini idare eden amcası tereddüde düştüğü zaman, ondan fikir danışıyordu. Üç yüz chin'lik yayları çekebiliyorlardı²⁸."

Hitay devletinin şefinin doğuşu ve büyüüşü ile Oğuz kaganın büyüüşü arasında büyük bir müşabehet vardır²⁹. Oğuz Kagan destanında da böyle gökten inen ışığa rastlamaktayız³⁰. İkinci bir Uygur tesiri de Moğollar üzerinedir. Bu da gökten ışık inme suretile gebe kalma meselesidir. Bu meseleyi Moğolların gizli tarihi şöyle anlatıyor: Alan Hoa kocası öldükten sonra bir kaç çocuk daha doğuruyor. Bunun üzerine çocukları şüpheleniyor ve dedikoduya başlıyorlar. Bunun üzerine Alan Hoa şöyle diyor :

" - Oğlum Belgünütei ve Bugunutai. Siz, bu üç çocuk hakkında ana-
nızdan şüphe ederek aleyhimde dedikodu yaptınız. Şüphenizde haklısınız,

in büyük eseri bu meselenin tetkikine hasredilmiştir. Introduction çıkmıştır: History of Chinese Society, Liao (transact. An. Philos. Soc. cilt 36, s. 1-35; 1947).

²⁸ Liao-shih, I.

²⁹ Yuan-ch'ao-pi-shih 20-21: Henüz daha şimdiye kadar memleketimizde Moğolların gizli tarihini Meğolca transkripsiyonu hakkında bir fikir ileri sürülmemiştir. Gerek burada ismini saygı ile zikredeceğim Japon Mongolisti M. Kobayashi vasiyetiyle ve gerekse kendi çalışmalarım ile transkripsiyon meselesinde bazı prensiplere varmış bulunuyorum. Bu çalışmaların neticelerini, bu etüdümle bazı ufak transkripsiyonlar yaparak göstermeğe çalışacağım. Memleketimizin Mongolistleri için faydalı olacağı kanaatindeyim. Yukarıda tercümesini verdiğimiz metnin transkripsiyonu bizim prensiplerimize göre şöyle olmalıdır: "Ta, Belgünütei Bugunutai Xoyar kögüt minü namagi ede xurban kögüd-i töregülbei. Kenu yagunu kögüt buiyu. Kegen sereldün keledumui. Sereküi ber tanu jop. sünit buri çeügen sira kügün ger-ün erüğe dotoxa - yin gegeyer oro-cu. Kegen sereldün keledumui. Sereküi ber tanu jop. sünit buri çeügen sira kügün ger-ün erüğe dotoxa - yin gegeyer oro-cu. Kegeli minü bili-cu gegeyen inu kegelitür minü singgegü bölege. Xarurun naran sara - yin kil - iyarzi si noxai metü sicabaljaju xarxu bölege. Deleme yekin ögület ta. Tegü ber uxagasu temdek inu tengriyin kögüt üiyo je. Xara terigutu kügün tur xanilxan yekin ağület ta. Xamux - un xat bolugasu. Xaracus tende uxatei kegebe. Basa Alan - xoa tabun kögüt tegan süyüger üge ögülerün. Ta tabun kögüt minü xaxca kegelitür eçe törhe. Ta tuxarun tabun sumut metü xaxca holugasu. Tere nijigel sumut metü kene-ber kilbara xuxuldaxuu ta. Tere cuxtai sumut metü xamtu niken eyeten bolugano. Kene-ber kilbara yekin bolxun ta. gegebei. Atala Alan-xoa cke inu ügei bolba

³⁰ Oğuz Kagan da çok çabuk rüşte ermektedir. bk. Ebülгази, Şecere-i Terakime, 18-19. Böyle bir motif Çin'de nadirdir.

Her geçe altın sarısında bir adam çadırın duman deliğinden gelerek giriyor; karnıma dokunarak ışığı nüfuz ediyordu. Çıktığı zaman, güneş ve ayın ışığı, sarı renkli bir köpek gibi tırmanıp gidiyor. Siz, niçin şüphe ile söylüyorsunuz? "Onlar,, herkesin üzerine han olunca halk onları tanıyacaktır. Ve gene Alan Hoa beş oğluna ihtar mahiyetinde şöyle dedi: beş ok gibi, tek tek olursanız, kolaylıkla kırılırsınız. Eğer bu ok demedi gibi birlikte ve aynı kafadan olursanız size kim kolaylıkla güç yetirir dedi ve bir zaman sonra öldü"³¹ „.

Altın sarısında bir atadan, Göktürk'ler nezdinde de zikredilir³² Bu sarılığın bir nevi asaletle ilgisi bulunduğunu zannediyorum³³. Köpeğe benzeme meselesi de tetkike şayandır. Bunu ayrı bir makalemizde inceleyeceğiz. Altay şamanizmin'de de gökten inen ruh, bir nevi köpeğe benzemektedir³⁴. Cengiz'in doğuşunda da bazı ilâhi aâmetler belirmiştir³⁵ Onu tarif eden birisi diyorki: *Ene kögün cinu nidun tur-iyen xaltu. Ni-gur turiyen gereltu kögün buiyu* „³⁶.

Yani "senin çocuğun ağzından ateş, yüzünden parlaklık çıkan bir çocuktur., Bu hususta misalleri fazlalaştırmak istemiyoruz.

Gökten ışık inmesi meselesi, Altay şamanizmin'de gayet tanınmış bir motiftir³⁷. Altaylı'ların Doğum Tanrısı ile ilgili olan³⁸ bu hadise, yani doğum meselesi, Altay'da hususi bir ehemmiyeti haizdir. Gökten inen kutun kadının karnına bir nevi hayvana veya böceğe benzer bir şekilde düştüğü de Altaylı'lar tarafından rivayet edilir³⁹. Bu malzeme ile Alan Hoa efsanesi izah edilmiş oluyor. Uygur efsanesi de kısmen aydınlanmıştır.

Esasen Altay şamanlığında, dünyanın göbeğinde bulunan ve tepesi Bayülgen'e ulaşan efsaneyi bir kayın ağacından bahsedilir⁴⁰. Abakan Tatarları, bu kayını bir demir dağ üzerinde ve yedi dallı olarak tasavvur ederler⁴¹. Böyle kutsal ağaçlar, Gold'larda da vardır⁴² Öküz motifini

³¹ Bang-Rachmati, Die Legende von Oghuz Kagan, s. 689.

³² T'ung-chih, 3209.

³³ Kara renk adı, avam halkı temsil ederdi. Bk. Moğolların gizli tarihi, Dr. A. Temir tercümesi. Bununla beraber asalet rengi beyazdır. Dede Korkut'da bu hususa ait epey malzeme vardır.

³⁴ Anoxin, Duşa i yeyo svoystva v Yeniseyskix Ostyakov Sbornik, VIII, 253, 260-61, 267 vs.

³⁵ Bu husustaki en eski etüd: Klapproth, Mémoires relatif à l'Asie, I, 182.

³⁶ Yüan-ch'ao-pi-shih, ; Haenisch, transkripsiyonu, § 62; Dr. A. Temir tercümesi 19.

³⁷ Priklonskiy, Tri goda v Yakutskov oblasti, JIVAYA STARINA 1891, 95-66.

³⁸ Kuday Yayıçı denen doğum tanrısı için bk. Radloff, Aus Sibirien II, 6. Göktürk yazıtlarında Omay'dır. Bk. Thomsen, Inscriptions de l'Orkhon.

³⁹ Anion, Aynı eser, 253 vd.

⁴⁰ Radloff, Aus Sibirien, II, 602.

⁴¹ Radloff, Proben der Volksliteratur, II, 602.

⁴² Sternberg, Sbornik, V, 2, 1925 de Kult orla, 735.

başka bir etüdümüzde inceleyeceğiz⁴³. Yalnız şuna da işaret etmek faydalı olur ki, Cingiz Kagan'ın cetleri olan bozkurtla eşi beyaz dişi geyik denizi geçerek Onan nehrinin menbaı ile Burxan xaldun (dağı) civarına yerleşiyorlar⁴⁴. Bu da enteresan bir dağ ve nehir motifidir. Dağ motifini şimdilik bırakalım. Bununla beraber çocuk ve doğumun Altayda ağaçla ilgileri vardır⁴⁵. Her ne kadar Uygur efsanesinde doğum rolünü oynayan dağ ise de, bu dağın iki ağaç arasında bulunması enteresandır. Dolgan ve Yakut'lar, çocuk ana rahminde büyürken ruhunun da gökte bir ağaç üzerinde bulunduğuna inanırlar⁴⁶. Hatta Buryat'larda ilk insanın ağaç gövdesinde şaşılacak bir şekilde açıklık meydana gelerek kalçaya kadar olan bir kadınlık uzvu peyda olmasıyla zuhur ettiği de söylenir⁴⁷. Bu hususta Dolgan ve Tunguz'larda da bazı rivayetler varsa da Türkoloji bakımından o kadar önemi yoktur⁴⁸. Bununla beraber Türk Omay'ı ile GOLD'LARIN OMIYA'sı arasında münasebet aranırfa faydalı olacaktır zannındayız.

İki nehir ortasında bir dağın bulunması veya zuhur etmesi keyfiyeti de tetkik edilecek bir noktadır. Kitan'larda bu motifi izah edebilecek

⁴³ Moğolların gizli tarihinde de beyaz inek ve öküzlerin kudsiyetine rastlamaktayız. Beyaz bir inek gelerek Camuha'nın etrafında dolaşiyor. Ve çadır arabasını süsüyor. Sonra da Camuha'yı süsüyor. Bu esnada ineğin iki boynuzundan birisi kırılıyor. İnek de «Boynuzumu ver» diye toprakları saçmağa ve Camuha'nın karşısına dikilerek böğürmeye başlıyor. Derken boynuzsuz başka bir beyaz öküz, sırtına yüklenmiş büyük bir çadır direğini çekerek geliyor. O, büyük araba izinden, Temucin'in peşinden gümbürdeyerek geliyor. Ve gökle yer, Temucin'i ulusun hükümdarı ilân ettiler. Şimdi (Temucin) ulusu idaresine alsın, diyordu. Bir rüya olarak görülen bu rivayet yepyeni bir şeydir. Çinden aldığı unsur da hemen hemen hiç yok gibidir (Dr. Ahmet Temir Tercümesi, 56) Noyun Ula'da kurganlardan çıkan bir tablette tepecikler üzerinde duran ve iki yanında iki ağaç bulunan bir sığır gayet şahane ve efsanevi bir motifle işlenmiştir. Bk. Alföldi, Die geistigen Grundlagen des hochasiatischen Tierstiles, FORSCHUNGEN UND FORTSCHRITTE, 1931, 20. Gene Buryat'larda anlatılan bir efsaneye göre, öküz bir hanın kızı ile birleşerek Bulagat oymağının atasını meydana getirmiş, Bk. Skazaniya Buryat, 94, II 4. Kırgız'ların da atası bir öküzmüş. Yu-yang-tsa-tsu.

⁴⁴ Mongolistlerimizi tetkik nazarına kendi transkripsiyon sistemimle yaptığım bir parçayı daha arz ediyorum: «Gergei-inu xogai maral ajigai tenggiz kötülö irebe. Onan, mürenü terigüne burxan xaldun a nutuxlaju töreksen batacixan ajugu.»

Geyik ve kurt motifleri Türk efsanelerinin unsurlarındandır. Esasen Altay Şamanizmiye göre Yenisey Gökdağından gelirmiş. Lenanın da ona benzer hususiyetleri vardır, Priklonskiy, Tri goda v yakutskov oblasti, JIVAYA STARINA, 1890, 71.

⁴⁵ Bu hususta maalesef tetkik edemediğimiz Middendorf'un seyahatnamesinde enteresan bilgiler varmış. Minusinsk Tatarları da atalarının ağaç olduğunu söylerler (Schieffner, Heldensagen, 62 vd.). Esasen Cüveyni sonradan Uygurların ağaç ve sopalara kudsiyet vermelerinin sebebini de buna atfediyor (Tarih-i Cihan küşâ, I, 44-45).

⁴⁶ V. N. Vasilyef, İz obrajeniya Dolgano-Yakutskix duchov kak atributu şamanstva, JIVAYA STARINA, 1909, 281.

⁴⁷ Skazaniya Buryat, Zapiski, 1890, I, 2, s. 149.

⁴⁸ Vasilyef, aynı eser 281 vd.

bir efsane vardır. Tu-ho nehri boyunca beyaz bir ata binmiş bir erkekle Hoang-ho boyunca, kül rengi bir öküzün çektiği, küçük bir arabaya binmiş bir kadın, iki nehrin birleştiği yere doğru inmişler, kavşak yerindeki Mu-yeh dağında evlenerek karı koca oluyorlar ve Kitan'ların ataları bunlar oluyor⁴⁹. Her ne kadar efsaneler arasında bir ayniyet yoksa da, göstermek istediğimiz, motifler arasındaki müşabehettir.

ZUR URSPRUNGS - LEGENDE DER UIGUREN.

(Auszug)

Die Ursprungssage der Uiguren, deren Bestandteile wir untersuchen, ist von *Bretschneider* und *Marquart* nach persischen und chinesischen Quellen durchgearbeitet worden. *Guwaini* bemerkt, dass von dieser Sage durch die Lesung der Inschriften in Karabalgasun Kenntnis genommen wurde³. Die chinesischen Quellen weisen auf die Inschriften turfanischer Fürsten als Quellen für diese Sage hin. Deshalb könnte man sagen, dass zwischen den beiden Quellen eine Ursprungseinheit vorhanden ist. Leider sind uns diese originalen Inschriften nicht erhalten. In der Sage ist von den Uiguren die Rede, die eine zwischen den Flüssen Tula und Selenga geschehene mythologische Geburt beobachtet und die diese Kinder zu ihren Fürsten gemacht haben. Waren früher die Uiguren zwischen den Flüssen Tula und Selenga ansässig? Dass die Uiguren seit 605 zwischen den Flüssen gewohnt haben, wissen wir sicher. Damals bildeten sie die Nordgrenze der Tardusch-Völker⁵. Hui-ho, Pa-yeh-ku, A-tieh, T'ung-lo, Pu-ku und Pai Hsi, welche der Gruppe der Uiguren angehören, wohnten auf dem Berg Ötüken⁷. Sie waren von den Tardusch-Völkern abhängig. Das geschah, nachdem die Köktürken die Tardusch-Völker unterworfen hatten. Die Stelle, wo die Tardusch-Völker gewohnt haben, lag südlich von den Töles-Stämmen. Die Tongra und die anderen Stämme wohnten nördlich von den Tardusch-Völkern. Am nördlichsten davon aber waren die Hui ho, nämlich die Uiguren^{9, 10}. Nach T'ang-shu 43B waren die Uiguren nördlich vom Wu-kun d. h. vom Orchon¹¹. Wenn wir daraufhin den Ötüken zwischen Tula und Orhon setzen¹³, dann können wir die Stämme noch sicherer an ihre richtigen Stellen setzen.

⁴⁹ Bu efsane Liao-shih' de yoktur. Ancak Liao-chi de bulabiliyoruz.

DOUBLE MAP SUPPLEMENT: WEST INDIES AND CENTRAL AMERICA

VOL. 159, NO. 2

FEBRUARY 1981

NATIONAL GEOGRAPHIC

WHERE OIL
AND WILDLIFE MIX 145

SEEING A CHINESE PEAK 174

STRANGE RIDE
IN THE DEEP 200

HUMAN SACRIFICE
IN A MINOAN TEMPLE 205

PARADISE COMES OF AGE:
THE U. S. VIRGIN ISLANDS 225

THE SETTING CARIBBEAN 247

THE CHINESE: A MODERN FAIRY TALE 270

OFFICIAL JOURNAL OF THE NATIONAL GEOGRAPHIC SOCIETY WASHINGTON, D. C.